

تحلیل محتوای کتاب‌های پایه پنجم ابتدایی سال تحصیلی 1402-1403 بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های محیط زیست

پری موسی پور میانجی^{1*} - محبوبه منصوب²

1- استادیار، گروه آموزش جغرافیا، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی 889-14665، تهران، ایران

2- آموزگار ابتدایی، آموزش و پرورش، لنگرود، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای کتاب‌های پایه پنجم ابتدایی بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های محیط زیستی انجام شده است. روش پژوهش توصیفی که از روش تحلیل محتوا به صورت کیفی، کمی انجام شده است. جامعه آماری، کتاب‌های پایه پنجم دوره ابتدایی در سال تحصیلی 1403-1402 است. در این کتاب‌ها، متن، پرسش و تصویرها تحلیل شده است. در این مطالعه 9 مؤلفه محیط زیستی که شامل، آب، هوا، آب و هوا، خاک، صوت، گیاهان، جانوران، زباله و آلودگی بررسی شده است. بر اساس یافته‌های پژوهش کتاب‌های مورد تحلیل از بین مؤلفه‌های محیط زیستی، 779 بار به آب، 145 بار به هوا، 52 بار به آب و هوا، 355 بار به خاک، 54 بار به صوت، 991 بار به گیاهان، 351 بار به جانوران، 34 بار به آلودگی و 8 بار به زباله توجه شده است. مؤلفه گیاهان با فراوانی 991 در رتبه اول و مؤلفه زباله با فراوانی 8 در رتبه آخر هستند. نتایج نشان می‌دهد توجه به تعدادی و نادیده گرفتن مولفه‌های دیگر موجب اختلال در ایجاد دانش و رفتار محیط زیستی دانش آموزان می‌شود. همچنین، در این کتاب‌ها به تأثیرات مثبت و منفی انسان بر محیط زیست اشاره نشده است. دانش‌آموزان به‌عنوان شهروندان جامعه و آینده‌سازان باید از نتیجه‌ی رفتار خود و دیگران با محیط زیست آگاه باشند تا بتوانند در جهت کاهش رفتار نامطلوب و افزایش رفتار مطلوب محیط زیستی گام بردارند.
تاریخ دریافت: 1402/07/29	
تاریخ پذیرش: 1402/11/07	
دسترسی آنلاین: 1403/01/18	
کلید واژه‌ها: کتاب، پایه پنجم ابتدایی، تحلیل محتوا، مؤلفه‌های محیط زیستی، پنجم ابتدایی	

Content analysis of fifth grade textbooks of the academic year 2023-2024 based on the level of attention to environmental components

Pari Mosapour Miyandehi^{1*}, Mahboubeh Mansouri²

1- Assistant Professor, Department of Geography Education, Farhangian University, P.O. Box 14665-889, Tehran, Iran

2- Elementary teacher, Education, Langroud, Iran

Article Info

Abstract

Article type:
Research Article

Article history:

Received:
21/10/2023

Accepted:
27/01/2024

Available online:
06/04/2024

Keywords:

Book,
Content analysis,
Environmental
components,
Fifth grade

The current research was conducted with the aim of analyzing the content of fifth grade books based on the level of attention to environmental components. Descriptive research method has been done qualitatively and quantitatively by content analysis method. The statistical society is the books of the fifth grade of the elementary school in the academic year 2023-2024. In these books, text, questions and pictures have been analyzed. In this study, 9 environmental components including water, air, climate, soil, sound, plants, animals, waste and pollution were investigated. According to the research findings, among the environmental components, attention has been paid 779 times to water, 145 times to air, 52 times to climate, 355 times to soil, 54 times to sound, 991 times to plants, 351 times to animals, 34 times to pollution and 8 times to waste. The plant component with a frequency of 991 is in the first rank and the waste component is in the last rank with a frequency of 8. The results show that paying special attention to a number of components and ignoring the others, causes disturbances in creating students' environmental knowledge and behavior. Also, the positive and negative effects of humans on the environment are not mentioned in these books. As citizens of the society and future makers, students should be aware of the result of their behavior and others with the environment so that they can take steps reducing the undesirable behavior and increasing favorable environmental behavior.

* Corresponding author E-mail address: P.mosapour@cfu.ac.ir

مقدمه

اصطلاح "محیط زیست" در سراسر جهان استفاده می‌شود (کالوگیوری^۱ و همکاران، 2014). محیط زیست مکانی برای زندگی و منبعی برای معیشت انسان است (نابان، 2021). همانطور که جمعیت جهانی انسان همچنان در حال رشد است، تأثیر آن بر محیط زیست نیز افزایش می‌یابد (گالوانی^۲ و همکاران، 2016). فعالیت‌های بی‌دقت و فشرده انسان در عرصه‌های طبیعی، منجر به بروز برخی مشکلات و مسائل محیطی شده است (اردوغان^۳، 2015). از جمله انباشت زباله‌های جامد تولیدی، در آب‌های شیرین و محیط‌های دریایی منجر به تخریب زیستگاه‌ها، تهدیدی برای سلامت انسان (لاسوت^۴، 2018). پلاستیک‌ها و سایر کالاهای مصرفی سالانه تا حدود 2/41 میلیون تن زباله پلاستیکی دریایی را تشکیل می‌دهند (لبروتون^۵ و همکاران، 2017). در میان انبوهی از مشکلات محیط زیستی، رویدادهای شدید آب و هوایی نیز در حال تشدید هستند (گالوانی، 2016). در صورتی که تغییرات آب و هوایی یکی از جدی‌ترین تهدیدها به شمار می‌رود (سازمان ملل^۶، 2021). باید عنوان نمود، گرم شدن تدریجی زمین و تغییرات آب و هوایی، آلودگی هوا، کمبود آب، کاهش منابع طبیعی و نابودی تنوع اکوسیستمی در جهان، از رفتار بشری سرچشمه می‌گیرند. (نیک‌رملی و محمد^۷، 2012). در واقع اثرات منفی یا آسیب وارد شده به محیط زیست مانع برخورداری انسان از حق حیات است (تنگ^۸، 2022). در طول قرن گذشته، تحقیقات به طور فزاینده‌ای به سمت درک رابطه انسان و محیط زیست کشیده شده است (سیمور^۹، 2016). یکی از تلاش‌ها برای مقابله با آسیب‌های محیط زیستی می‌تواند از طریق آموزش به دانش آموزان باشد (نادیرو و من ایردیانسیا^{۱۰}، 2021). دانش‌آموزان ارتباط بین مطالب تدریس شده و زندگی روزمره را نمی‌دانند، (عباس^{۱۱}، 2022). در صورتی که شناخت عوامل محیطی می‌تواند در عملکرد آموزشی آتی دانش آموزان تأثیر بسزایی داشته باشد (حسینی، حسین^{۱۱}، 2023). مانند گردشگری رودخانه‌ای می‌تواند مکانی برای معرفی بهتر مطالب مرتبط با انسان، مکان و محیط به دانش‌آموزان باشد (نابان، 2021). قرار گرفتن در معرض مشکلات در یک جامعه محلی، فرصتی برای یادگیری تحول آفرین فراتر از تحقیقات علمی است. (پارکس^{۱۲}، 2021). این امر تنها از طریق آموزش، به ویژه آموزش محیط زیست به دانش‌آموزان قابل تحقق است (اردوغان، 2015). بنابراین هدف از آموزش محیط زیستی، اعتلای دانش محیط‌زیستی هر شخص است (فیدان^{۱۳}، 2016). و آموزش و پرورش مهمترین نقش را در این امر داراست (خالقی‌زاده، 1391). برای رسیدن به چنین تحولی معلمان باید شناختی صحیح از نظریه‌ها و راهبردهای مختلف و به‌روز آموزشی داشته باشند (بارچوک و ابورا، 2013). هدف اصلی در تعلیم و تربیت کودک «انسان بارآوردن» است (شیرازی‌نیا و همکاران، 1396). بنابراین مسئولیت این امر حیاتی در ابتدا بر عهده خانواده است (کیان، 1394). در زمینه‌ی اهمیت خانواده در تربیت همین بس که انسان را گریزی از خانواده نیست اما برای موفقیت در تربیت شهروندی، همکاری و هم

¹ - Calogiuri

² - Galvani ...et al

³ - Erdogan

⁴ - Lasut

⁵ - Lebreton ...et al

⁶ - United Nations

⁷ - Nik Ramli & Mohammad

⁸ - Tang

⁹ Seymour

¹⁰ - Nadiroh & I Irdiyansyah

¹¹ - Hussaini & Hussain

¹² - Parks

¹³ - Fidan

سویی نهاد خانواده و نهاد آموزشی ضروری است. (شرفی و طاهرپور، 1387). در اینجا لازم است بررسی گردد آموزش محیط زیست از چه زمانی در مدارس تدریس شده است (ترکمانی، 1390). دهه هفتاد به بعد به طور کلی پذیرش عمومی بر این بوده که آموزش محیط زیست از سه رشته اصلی تشکیل شده است: الف) آموزش درباره محیط زیست: ب) آموزش از طریق محیط زیست: ج) - آموزش برای محیط زیست: (برتوش، 2003، به نقل از خالقی‌زاده، 1391). راهکارهای تربیت شهروند محیط زیستی: الف) الویسی (1385) معتقد است در دوره دبستان آموزش حقوق شهروندی از طریق قصه، حکایت، نمایشنامه و بازی انجام گیرد. ب) قائدی (1385) «برای پرورش ویژگی‌ها می‌توان از خانواده، نظام آموزش مدرسه‌ای، آموزش‌های رسمی و غیررسمی پس از مدرسه، محل کار و مشارکت در فعالیت‌های مدنی استفاده نمود (آقاجان‌پور، 1400). پژوهشگران زیادی در زمینه تحلیل و محتوای کتب در زمینه مؤلفه‌های محیط زیستی مطالعه نموده‌اند از جمله: پین تو و توتی¹ (2020) به بررسی آموزش و فهم محیط‌زیستی بین معلمان و دانش‌آموزان دوره متوسطه پرداختند. نتایج نشان داد که نیاز به همکاری بیشتر معلمان، دانش‌آموزان در انجمن‌ها، NGOها، ... در ارتباط با بحث در مورد مسائل آینده وجود دارد. یووار و انسار² (2016) در پژوهش خود بیان کردند که آموزش‌های محیط‌زیست تلاش‌های بین‌رشته‌ای و توجه همه‌ی کتب درسی به دانش، نگرش و مهارت‌های محیط‌زیستی است. روکن³ و همکاران (2014) پژوهشی با عنوان آموزش‌های محیط‌زیست و آموزش مهارت در برنامه درسی دوره‌ی ابتدایی به این نتیجه رسیدند که نگرش مردم نسبت به طبیعت برآمده از آموزش مدارس است. شرفی و زارع (1401) در پژوهشی با عنوان تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره‌ی ابتدایی از منظر توجه به عناصر زیست محیطی به این نتیجه رسیدند، بیشترین توجه به عناصر مکان‌های طبیعی کمترین به آلودگی‌های زیست محیطی است. حمیدی‌زاده و فرخی (1400) در پژوهشی با عنوان تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی ابتدایی بر اساس توجه به مؤلفه‌های زیست محیطی به این نتیجه رسید که مؤلفه جنگل و آب بیشترین و مؤلفه‌های صوت و زباله کمترین توجه را داشتند. میرجلیلی و همکاران (1400) در پژوهش خود تحت عنوان تحلیل محتوای کتاب درسی آموزش مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی بر اساس اخلاق محیط زیستی اسلامی به این نتیجه رسیدند که کل مفاهیم مرتبط با اخلاق محیط‌زیستی اسلامی در این کتاب به ترتیب به مؤلفه‌های بهره‌برداری بهینه از منابع، گسترش منابع طبیعی تجدیدپذیر، مؤلفه رعایت بهداشت محیط اشاره شده است. خموشی بید گلی و مظاهر (1398) در مطالعه‌ای با عنوان بررسی میزان و نوع توجه به مؤلفه‌های زیست محیطی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به این نتیجه رسیدند که توزیع مؤلفه‌های محیط زیست در کتاب‌ها و پایه‌ها تعادل ندارد. منوچهری زاده (1398) در پژوهش خود با عنوان بررسی و مقایسه مؤلفه‌های اصلی آموزش محیط زیست در کتاب‌های درسی علوم تجربی دوره‌ی ابتدایی به این نتیجه رسید که به نشانگرهای محیط زیستی کمتر توجه کرده است. قضاوی و همکاران (1389) در مطالعه خود با عنوان تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی ایران در توجه به معضلات محیط زیستی دریافتند که بیشترین پایه چهارم و کمترین پایه پنجم داشته است.

با توجه به مطالب عنوان شده با بررسی و تحلیل کتاب‌های درسی از جهت میزان توجه به مؤلفه‌های محیط زیستی، می‌توان با هماهنگی مرکز چاپ و نشر کتاب‌های درسی در چاپ مجدد، مؤلفه‌هایی که تاثیر آن در محیط زیست بیشتر است را در کتاب‌ها سالهای آتی گنجانده شوند از طرف دیگر مهمترین مقطع در آموزش و پرورش ابتدایی است. بر همین اساس باید توجه به مؤلفه‌های محیط زیست در کتاب‌های درسی ابتدایی گنجانده شود. به همین دلیل باید همه کتابهای درسی مقطع آموزش

¹-Pinto & Totti

²-Uyar & Ensar

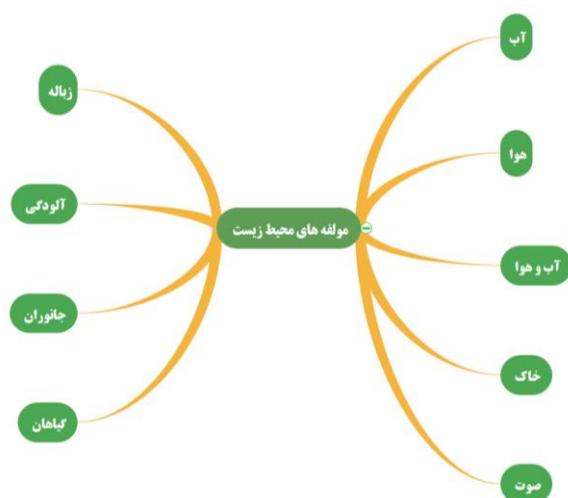
³-Roczen...et al

ابتدایی مورد تحلیل موشکافانه از لحاظ میزان توجه به مؤلفه‌های محیط زیست قرار گرفته شود. با توجه به اهمیت موضوع با استفاده از روش تحلیل محتوا کتاب‌های پایه‌ی پنجم ابتدایی را از نظر میزان توجه به مؤلفه‌های محیط‌زیست مورد سنجش قرار داده و این پژوهش به دنبال پاسخ این سوالات است:

- 1- میزان توجه به مؤلفه آب در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟
- 2- میزان توجه به مؤلفه هوا در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟
- 3- میزان توجه به مؤلفه آب و هوا در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟
- 4- میزان توجه به مؤلفه خاک در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟
- 5- میزان توجه به مؤلفه صوت در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟
- 6- میزان توجه به مؤلفه گیاهان در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟
- 7- میزان توجه به مؤلفه جانوران در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟
- 8- میزان توجه به مؤلفه آلودگی در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟
- 9- میزان توجه به مؤلفه زباله در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟
- 10- در کدام کتاب درسی پایه پنجم ابتدایی، بیشترین توجه به مؤلفه‌های محیط‌زیست شده است؟

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر، پژوهش توصیفی است و در آن از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. تحلیل محتوا به صورت کیفی، کمی و ترکیبی انجام شده است. این پژوهش در تحلیل محتوای متن، تصاویر و پرسش‌های کتاب‌های درسی پایه پنجم دوره ابتدایی در سال تحصیلی 1402-1403 از هر دو روش کمی و کیفی بهره برده است. متغیر اصلی پژوهش مؤلفه‌های محیط‌زیستی و واحد تحلیل مضمون است. جامعه آماری این پژوهش، کتاب‌های درسی پایه پنجم دوره ابتدایی در سال تحصیلی 1402-1403 است که توسط دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، تألیف و چاپ شده است. در این کتاب‌ها متن، پرسش و تصویرها مورد تحلیل قرار گرفته است. با توجه به ماهیت پژوهش و به دلیل محدودیت‌های جامعه آماری، از نمونه‌گیری صرف-نظر و جهت دستیابی به داده‌های دقیق، کل جامعه آماری به عنوان نمونه در نظر گرفته شده است. در پژوهش حاضر 3 مؤلفه محیط‌زیستی که شامل، مؤلفه آب، مؤلفه هوا، مؤلفه آب و هوا، مؤلفه خاک، مؤلفه صوت، مؤلفه گیاهان، مؤلفه جانوران، مؤلفه زباله و مؤلفه آلودگی بررسی شده است.

شکل (1) نقشه مفهومی پژوهش حاضر

یافته‌های پژوهش

در این قسمت از پژوهش با توجه به بررسی‌های انجام شده در کتاب‌های پایه پنجم ابتدایی، با استفاده از جداول به پاسخ سؤال‌های تحقیق پرداخته می‌شود.

1- میزان توجه به مؤلفه آب در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟

جدول (1) فراوانی مؤلفه آب در کتب پایه پنجم ابتدایی

جمع		مطالعات اجتماعی	هدیه‌های آسمان	قرآن	علوم	نگارش	فارسی	ریاضی	مؤلفه کتاب
درصد	فراوانی	406	67	66	73	19	95	53	آب
%28/13	779								

بر اساس (جدول 1) در کل کتاب‌های پایه پنجم ابتدایی 28/13٪ به مؤلفه‌ی آب توجه شده است. که کتاب مطالعات اجتماعی با فراوانی 406 بار بیشترین توجه و کتاب نگارش با فراوانی 19 بار کمترین توجه را به این مؤلفه داشته‌اند.

1- میزان توجه به مؤلفه هوا در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟

جدول (2) فراوانی مؤلفه هوا در کتب پایه پنجم ابتدایی

جمع		مطالعات اجتماعی	هدیه‌های آسمان	قرآن	علوم	نگارش	فارسی	ریاضی	مؤلفه کتاب
درصد	فراوانی	16	17	1	23	17	49	22	هوا
%5/23	145								

بر اساس (جدول 2) در کل 5/23٪ به مؤلفه‌ی هوا توجه شده است. که کتاب فارسی با فراوانی 49 بار بیشترین توجه و کتاب قرآن با فراوانی 1 بار کمترین توجه را به این مؤلفه داشته‌اند.

3- میزان توجه به مؤلفه آب و هوا در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟

جدول (3) فراوانی مؤلفه آب و هوا در کتب پایه پنجم ابتدایی

جمع		مطالعات اجتماعی	هدیه‌های آسمان	قرآن	علوم	نگارش	فارسی	ریاضی	مؤلفه / کتاب
درصد	فراوانی	30	4	0	8	3	7	0	آب و هوا
٪1/87	52								

بر اساس (جدول 3) در کل 1/87٪ به مؤلفه‌ی آب و هوا توجه شده است. که کتاب مطالعات اجتماعی با فراوانی 30 بار بیشترین توجه و کتاب‌های ریاضی و قرآن با فراوانی صفر کمترین توجه را به این مؤلفه داشته‌اند.

4- میزان توجه به مؤلفه خاک در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟

جدول (4) فراوانی مؤلفه خاک در کتب پایه پنجم ابتدایی

جمع		مطالعات اجتماعی	هدیه‌های آسمان	قرآن	علوم	نگارش	فارسی	ریاضی	مؤلفه / کتاب
درصد	فراوانی	102	23	12	102	13	96	7	خاک
٪12/82	355								

بر اساس (جدول 4) در کل 12/82٪ به مؤلفه‌ی خاک توجه شده است. که کتاب‌های علوم و مطالعات اجتماعی با فراوانی 102 بار بیشترین توجه و کتاب ریاضی با فراوانی 7 بار کمترین توجه را به این مؤلفه داشته‌اند.

5- میزان توجه به مؤلفه صوت در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟

جدول (5) فراوانی مؤلفه صوت در کتب پایه پنجم ابتدایی

جمع		مطالعات اجتماعی	هدیه‌های آسمان	قرآن	علوم	نگارش	فارسی	ریاضی	مؤلفه / کتاب
درصد	فراوانی	3	19	3	1	16	12	0	صوت
٪1/95	54								

بر اساس (جدول 5) در کل 1/95٪ به مؤلفه‌ی صوت توجه شده است. که کتاب هدیه‌های آسمان با فراوانی 19 بار بیشترین و کتاب ریاضی با فراوانی صفر کمترین توجه را به این مؤلفه داشته‌اند.

در کتاب مطالعات اجتماعی به آلودگی صوتی در مبحث وسایل نقلیه‌ای اشاره‌ای نشده است. پیشنهاد می‌شود در صفحه‌ی 11 و 38 کتاب ریاضی در تصویر فرودگاه به عامل صوت اشاره شود.

6- میزان توجه به مؤلفه گیاهان در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟

جدول (6) فراوانی مؤلفه گیاهان در کتب پایه پنجم ابتدایی

جمع		مطالعات اجتماعی	هدیه‌های آسمان	قرآن	علوم	نگارش	فارسی	ریاضی	مؤلفه / کتاب
درصد	فراوانی								گیاهان
35/78٪	991	215	120	46	197	77	275	61	

بر اساس (جدول 6) در کل 35/78٪ به مؤلفه‌ی گیاهان توجه شده است. که کتاب فارسی با فراوانی 275 بار بیشترین و کتاب قرآن با فراوانی 46 بار کمترین توجه را به این مؤلفه داشته‌اند.

7- میزان توجه به مؤلفه جانوران در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟

جدول (7) فراوانی مؤلفه جانوران در کتب پایه پنجم ابتدایی

جمع		مطالعات اجتماعی	هدیه‌های آسمان	قرآن	علوم	نگارش	فارسی	ریاضی	مؤلفه / کتاب
درصد	فراوانی								جانوران
12/67٪	351	50	40	39	58	31	102	31	

بر اساس (جدول 7) در کل 12/67٪ به مؤلفه‌ی جانوران توجه شده است. که کتاب فارسی با فراوانی 102 بار بیشترین و کتاب‌های ریاضی و نگارش با فراوانی 31 بار کمترین توجه را به این مؤلفه داشته‌اند.

8- میزان توجه به مؤلفه آلودگی در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟

جدول (8) فراوانی مؤلفه آلودگی در کتب پایه پنجم ابتدایی

جمع		مطالعات اجتماعی	هدیه‌های آسمان	قرآن	علوم	نگارش	فارسی	ریاضی	مؤلفه / کتاب
درصد	فراوانی								آلودگی
1/22٪	34	16	3	1	1	3	2	8	

بر اساس (جدول 8) در کل 1/22٪ به مؤلفه‌ی آلودگی توجه شده است. که کتاب مطالعات اجتماعی با فراوانی 16 بار بیشترین و کتاب‌های علوم و قرآن با فراوانی 1 بار کمترین توجه را به این مؤلفه داشته‌اند.

در کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم به آلودگی هوا توسط کارخانه‌ها اشاره‌ای نشده است.

9- میزان توجه به مؤلفه زباله در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی تا چه میزان است؟

جدول (9) فراوانی مؤلفه زباله در کتب پایه پنجم ابتدایی

جمع		مطالعات اجتماعی	هدیه‌های آسمان	قرآن	علوم	نگارش	فارسی	ریاضی	مؤلفه / کتاب
درصد	فراوانی								زباله
0/28٪	8	3	1	0	0	0	0	4	

بر اساس (جدول 9) در کل 0/28٪ به مؤلفه‌ی زباله توجه شده است. که کتاب ریاضی با فراوانی 4 بار بیشترین و کتاب‌های فارسی، نگارش، علوم و قرآن با فراوانی صفر کمترین توجه را به این مؤلفه داشته‌اند.

10- در کتاب‌های درسی پایه پنجم ابتدایی، به کدام یک از مؤلفه‌های محیط‌زیستی بیشتر توجه شده است؟

جدول (10) فراوانی مؤلفه‌های محیط‌زیست در کتب پایه پنجم ابتدایی

مؤلفه / کتاب	آب	هوا	آب و هوا	خاک	صوت	گیاهان	جانوران	آلودگی	زباله
ریاضی	53	22	0	7	0	61	31	8	4
فارسی	95	49	7	96	12	275	102	2	0
نگارش	19	17	3	13	16	77	31	3	0
هدیه‌های آسمان	67	17	4	23	3	120	40	3	1
علوم	73	23	8	102	1	197	58	1	0
قرآن	66	1	0	12	3	46	39	1	0
مطالعات اجتماعی	406	16	30	102	19	215	50	16	3
جمع	779	145	52	355	54	991	351	34	8

همانطور که (جدول 10) نشان می‌دهد در کل از بین 9 مؤلفه‌ی محیط‌زیستی بیشترین توجه به مؤلفه‌ی گیاهان با فراوانی 991 و کمترین توجه به مؤلفه‌ی زباله با فراوانی 8 شده است. با توجه به اینکه امروزه زباله و بازیافت به معضل جهانی تبدیل شده است انتظار می‌رود به این مؤلفه نیز در کتاب‌های درسی و مدارس توجه ویژه شود.

11- در کتاب‌های درسی پایه پنجم تا چه حد به تأثیرات انسان بر محیط‌زیست اشاره شده است؟

جدول (11) تأثیرات انسان بر محیط‌زیست در کتب پایه پنجم ابتدایی

کتاب درسی	تأثیرات منفی انسان بر محیط‌زیست	تأثیرات مثبت انسان بر محیط‌زیست
ریاضی	ساختن ورزشگاه- آسفالت کردن- ساخت پالایشگاه- ماهیگیری	پایه نگهداری برای درختان کج شده
هدیه‌های آسمان	کیسه‌های نایلونی	خوش‌رفتاری با حیوانات - درختکاری
قرآن	آتش روشن کردن در طبیعت	خاموش کردن آتش در طبیعت
مطالعات اجتماعی	آلودگی آب با فاضلاب- سمپاشی گیاهان- ساختن جاده- شکار	
علوم	چرا دام- سنگ نوشته- کندن زمین- صاف کردن جاده- شخم زدن- ماهیگیری- قطع درختان- لیوان‌های یکبار مصرف	کاشتن درخت و گیاه

با توجه به (جدول 11) در کتاب علوم پایه پنجم بیشترین توجه به تأثیرات انسان در محیط زیست شده است. همچنین در تعدادی از کتب این پایه اشاره‌ای به اثر فعالیت‌های انسان در محیط‌زیست نشده است. در حالی که انسان موجودی است که می‌تواند با آگاهی و رفتار خود تأثیرات بسزایی بر محیط داشته باشد همچنان که امروزه شاهد پیامدهای این رفتارها هستیم.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی محتوای کتاب‌های پایه‌ی پنجم ابتدایی در سال تحصیلی 1402-1403 براساس میزان توجه به مؤلفه‌های محیط‌زیستی انجام شده است. با توجه به یافته‌های پژوهش، از بین مؤلفه‌های محیط‌زیستی، 779 بار به مؤلفه‌ی آب، 145 بار به مؤلفه‌ی هوا، 52 بار به مؤلفه‌ی آب و هوا، 355 بار به مؤلفه‌ی خاک، 54 بار به مؤلفه‌ی صوت، 991 بار به مؤلفه‌ی گیاهان، 351 بار به مؤلفه‌ی جانوران، 34 بار به مؤلفه‌ی آلودگی و 8 بار به مؤلفه‌ی زباله توجه شده است. مؤلفه گیاهان با فراوانی 991 در رتبه اول و مؤلفه زباله با فراوانی 8 در رتبه‌ی آخر هستند. این اختلاف زیاد بین مؤلفه‌ها نشان می‌دهد که به مؤلفه‌های محیط‌زیستی در کتاب‌های پایه پنجم به صورت متعادل توجه نشده است. تمام مؤلفه‌های محیط‌زیستی اهمیت و ارزش یکسان و بالایی دارند و توجه ویژه به تعدادی و نادیده گرفتن موارد دیگر موجب اختلال در ایجاد دانش و رفتار محیط‌زیستی دانش‌آموزان می‌شود. همچنین، در کتاب‌های درسی پایه‌ی پنجم به شکل هماهنگی به تأثیرات مثبت و منفی انسان بر محیط‌زیست اشاره نشده است. این عدم توجه به ویژه به تأثیر اقدامات انسان بر محیط‌زیست عواقب بسیار بدی خواهد داشت. دانش‌آموزان به عنوان شهروندان جامعه و آینده‌سازان با از نتیجه‌ی رفتار خود و دیگران با محیط زیست آگاه باشند تا بتوانند در جهت کاهش رفتار نامطلوب و افزایش رفتار مطلوب گام بردارند. از ایرادات کتاب درسی قرآن پایه پنجم می‌توان به این موضوع اشاره کرد که در این کتاب آیاتی مانند: آیه 260 سوره بقره، آیه 261 سوره بقره، نام سوره‌ی نحل، آیه 22 سوره‌ی الرحمن و ... آمده‌اند که در آن‌ها به مؤلفه‌های محیط‌زیستی اشاره شده اما این آیات ترجمه شده نیستند. با توجه به اینکه کتاب قرآن کتاب خلقت است و در آن اشاره‌های زیادی به طبیعت و رابطه‌ی انسان با محیط شده است بهتر آن است که ترجمه‌ی آیات در زیر آن‌ها نوشته شود تا دانش‌آموزان فهم و درک بهتری از آیه‌ها داشته باشند و متوجه‌ی پیام قرآن شوند. از دیگر ایرادات کتب پایه‌ی پنجم در زمینه‌ی محیط‌زیست استفاده از کلمه‌ی طبیعت به صورت کلی است. شایسته است به اجزا و عناصر طبیعت در جهت افزایش دانش محیط‌زیستی دانش‌آموزان اشاره شود. از مسئولان در تألیف کتب درسی تقاضا می‌شود با حساسیت بیشتری به نگارش کتاب‌های درسی به خصوص در دوره‌ی ابتدایی در راستای تغییر نگرش دانش‌آموزان و بهبود سبک زندگی اهتمام ورزند.

پیشنهادهای کاربردی

با توجه به تحقیقات ارزشمندی که در زمینه تحلیل محتوای دروس ابتدایی در مورد مولفه‌های محیط زیست انجام شده مرکز تألیف وزارت آموزش و پرورش ضمن بررسی این پژوهش‌ها مولفه‌های محیط زیستی که کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند در کتاب‌ها گنجانده شوند.

-با توجه به پیشرفت روز افزون فناوری در کتاب پایه پنجم ابتدایی متناسب با موضوعات هر فصل مولفه‌های مرتبط با درس در انتهای هر فصل (QR_code) کیوآر کد به صورت فیلم و انیمیشن و عکس قرار داده شود.

با توجه به اینکه معلمان از ارکان اساسی آموزش در مدارس هستند برای بالا بردن میزان توجه دانش‌آموزان به محیط زیست و تربیت شهروند مسئولیت‌پذیر و آموزش رفتار محیط زیستی را به صورت عملی در خارج از کلاس انجام دهند مانند، حضور دانش‌آموزان به پارک یا حیاط مدرسه به منظور جمع‌آوری زباله و غیره انجام شود.

منابع

1. آفاجان‌پور، مجید (1400). بررسی نقش مدارس در تربیت شهروند زیست‌محیطی (مورد مطالعه مدارس متوسطه دوم شهرستان املش). پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه البرز.

2. ترکمانی، فاطمه (1390). تأثیر آموزش در زمینه مصرف بهینه انرژی بر میزان آگاهی و تغییر رفتار زیست محیطی دانش-آموزان مقطع راهنمایی دخترانه شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد آموزش محیط زیست، دانشگاه پیام نور.
 3. حمیدی زاده، کتابون؛ فرخی، عارفه (1400). تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره‌ی ابتدایی بر اساس توجه به مؤلفه‌های محیط‌زیست. پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی، 3 (1)، 31-46.
 4. خالقی‌زاده، فیروزه (1391). مطالعه روش‌های موجود آموزش محیط زیست به کودکان پیش دبستانی و دبستانی از دیدگاه مربیان و آموزگاران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه پیام نور.
 5. خموشی بیدگلی، صفیه؛ مظاهری، حسین (1398). بررسی میزان و نوع توجه به مؤلفه‌های زیست محیطی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. مطالعات برنامه درسی ایران، 14 (55)، 177-200.
 6. رضایت، غلامحسین؛ رضایت، فاطمه (1394). روش‌های تربیت کودک تا هفت سالگی در اندیشه امام علی (ع). پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، 23 (27)، 55-76.
 7. شرفی، محمدرضا؛ طاهرپور، محمدشریف (1387). نقش نهاد آموزشی در تربیت شهروندی. مهندسی فرهنگی، 2 (15) و 16، 49-62.
 8. شرفی، محمود؛ زارع، پریسا (1401). تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی از منظر توجه به عناصر زیست محیطی. علوم و تکنولوژی محیط زیست، 24 (2)، 221-228.
 9. شرفی، محمود؛ محمودی، سیروس؛ حسین‌بر، بهمن (1400). بررسی تأثیر آموزش اکتشافی مدرسه طبیعت بر دانش، نگرش و رفتار زیست محیطی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی. دوماهنامه علمی پژوهشی-رهیافتی نو در مدیریت، 12 (1)، 15-27.
 10. شیرازی‌نیا، مهدی؛ حیدری‌مقام، مرتضی؛ شیرازی‌نیا، مهدیه؛ هراتی، آرزو (1396). روش‌های تربیت کودک اسلامی. در: همایش ملی عفاف، حجاب و سبک زندگی، (صص 1-15). خراسان رضوی: دانشگاه پیام نور.
 11. عباس زاده، محمد؛ بنی فاطمه، حسین؛ عزیززاده اقدم، محمدباقر؛ علوی، لیلا (1395). تأثیر مداخله‌ای نگرش مسئولانه زیست محیطی بر رابطه بین دلبستگی مکانی و رفتار مسئولانه زیست محیطی. جامعه‌شناسی کاربردی، 27 (62)، 62-80.
 12. قضاوت، منصوره؛ لیاقتدار، محمدجواد؛ عابدی، احمد؛ اسماعیلی، مریم (1389). تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی ایران به لحاظ توجه به معضلات زیست محیطی. اندیشه‌های نوین تربیتی، 6 (4)، 123-152.
 13. کیان، مریم (1394). تبیین ابعاد تربیت کودک در نظام خانواده از دیدگاه اسلام. اخلاق، 5 (18)، 9-35.
 14. منوچهری‌زاده، الهام (1398). بررسی و مقایسه مؤلفه‌های اصلی آموزش محیط زیست در کتاب‌های درسی علوم تجربی دوره‌ی ابتدایی. پویا در آموزش علوم تربیتی و مشاوره، 5 (10)، 129-147.
 15. میر جلیلی، سیدمحمدعلی؛ کارگر شور کی، زهرا؛ رضایی، فائزه (1400). تحلیل محتوای کتاب درسی آموزش اجتماعی چهارم ابتدایی بر اساس اخلاق زیست‌محیطی اسلامی. پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی، 3 (1)، 109-129.
16. Abbas, E.W., Rusmaniah, R., Mutiani, M., Putra, M,A,H., Jumriani. (2022). Integration of River Tourism Content in Social Studies Teaching Materials as an Efforts to Strengthen Student Understanding. The Innovation of Social Studies Journal, Vol. 4, (1), September 2022: 11-33. DOI: <https://doi.org/10.20527/iis>

17. Barchok, K. H. & Abura, O. G. (2013). Effect of discovery method on secondary school student's achievement in physics in Kenya, *Asian journal of social science & humanities*.2 (3), 351-359.
18. Calogiuri, G., Chroni, S. (2014). The impact of the natural environment on the promotion of active living: An integrative systematic review. *BMC Public Health* 14, 873. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-873>.
19. Erdogan, M . (2015). The effect of summer environmental education program (SEEP) on elementary school students' environmental literacy. *International Journal of Environmental & Science Education*, 2015, 10(2), 165-181. DOI: 10.12973/ijese.2015.238a
20. Fidan, N, k . (2016). Sensitivity of Students to the Natural Environment, Animals, Social Problems and Cultural Heritage. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 2016, 8(3), 403-424. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1096594.pdf>
21. Hussaini, M, H, AL., Hussain, T. (2023). Impact of Environmental Factors on Student's Educational Background and Their Future Performance. *International Journal of Scientific Multidisciplinary Research (IJSMR)*, 1(6), 607-616. <https://doi.org/10.55927/ijsmr.v1i6.5021>
22. Galvani, A, P., Bauch, ch, T., Anand, M., Singer, b, h. Levin, S, A. (2016). Human-environment interactions in population and ecosystem health. *PNAS*, 113 (51) 14502-14506. <https://doi.org/10.1073/pnas.1618138113>.
23. Lasut, M. T., Weber, M., Pangalila, F., Rumampuk, N. D. C., Rimper, J. R. T. S. L., Warouw, V., . . . Lott, C. (2018). From Coral Triangle to Trash Triangle—How the Hot spot of Global Marine Biodiversity Is Threatened by Plastic Waste, Cham.
24. Lebreton, L. C. M., van der Zwet, J., Damsteeg, J. W., Slat, B., Andradý, A., & Reisser, J. (2017). River plastic emissions to the world's oceans. *Nature Communications*, 8, 15611. <https://doi.org/10.1038/ncomms15611>
25. Nababan, Z. A. H., Arisanty, D., & Mattiro, S. (2021). Human, Space, and Environment: Literature Review Through Exploring the Theme in Social Studies. In 2nd International Conference on Social Sciences Education (ICSSE 2020) (pp. 163-166). Atlantis Press. DOI: 10.2991/assehr.k.210222.024.
26. Nadiroh, ., I Irdiyansyah,. (2021). Elementary school students' environmental disposition: Students' sensitivity level toward environment. *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science* 802 012051. doi: 10.1088/1755-1315/802/1/012051.
27. Nik, R. N. & Mohammad, N. (2012) "A Discussion of Underlying Theories Explaining the Spillover of Environmentally Friendly Behavior Phenomenon", *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 50: 1061 – 1072.
28. Parks, M, B., Hendryx, E, P., Taylor, A , T . (2021). The Study of Stream Litter Accumulation as a Model for Cross-Disciplinary, Transformative, Affordable, and Scalable Undergraduate Research Experiences in STEM. *Interdisciplinary Journal of Environmental and Science Education*, 17(3), e2245. <https://www.ijese.com> DOI: 10.21601/ijese/10935.
29. Pinto, V., & Totti, M. E. F. (2020). Environmental Education and Perception about the Environment by High School Students and Teachers. *Journal of Education in Science Environment and Health*, 6(3), 169-176.
30. Seymour, v. (2016). The Human-Nature Relationship and Its Impact on Health: A Critical Review. *Frontiers in Public Health*, Volume 4 - 2016 | <https://doi.org/10.3389/fpubh.2016.00260>.
31. Roczen, N., Kaiser, F. G., Bogner, F. X & Wilson. M. (2014). Environment Educational in the Educational systems of the European Union. Center for educational Research London school of Economics and Political Science.

32. Tang, K., & Spijkers, O. (2022). The Human Right to a Clean, Healthy and Sustainable Environment. *Chinese Journal of Environmental Law*, 6(1), 87-107. <https://doi.org/10.1163/24686042-12340078>.
33. Uyar, y., & Ensar, F. (2016). Does Mother Tongue Education Support Development of Environmental Literacy in Turkey? An Analysis of Turkish Course Books. *International Journal of Environmental & Science Education*, 11 (1), 1-8.
34. United Nations. (2021). Frequently Asked Questions on Human Rights and Climate Change ISSN: 1014-5567 / eISSN: 1564- <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/igo/>.